

Н. Королева

КАРНАВАЛЬНІ НАСТРОЇ*

„Фіка“ оженився. „Бунтарство“. Треба не хотіти знати! Два Артури. Чужинецька тактика. „Котятко“-Аліна. „Донощиця“ Варя. Чужа. Квіти й книги. Гості. Чому квіти не вмістились на віварі.

Лекції проходили, як звичайно. Але ж і тут було дуже помітно, що суха суворість дисципліни порушена. Нестримно-веселий дух „масляної“ (карнавалу) пробивався за інститутські мури й наповняв собою всі щілини, не минаючи навіть і застарілих та запеклих клясових дам.

Але ж прийшов день справді вийнятковий не тільки для Ноель, а й для цілого інституту...

Почалося з самого ранку. Фройляйн Оттилія, перевівши по сніданню щоденні півгодинні вправи з німецької мови, попрохала вихованок відповідно поводитись, якщо вона трохи затримається вдома. До неї мала прийти на перерві швачка міряти нову, святкову сукню на баль. Виходячи ж із кляси, вона все таки обернулася на порозі й додала кілька сентенцій, конечних, щоб вдержати порядок. Якщо вона затримається довше — найбільше десять хвилин, то інститутки-шляхтянки мусять пам'ятати, що вони — „дорослі панни“, а не „вуличні хлопчиська“. При тих словах її кам'яна фізіономія спробувала виявити якусь тіль усміху. Цього було досить, щоб усім враз захотілося пустувати. Але покіль радилися та обміркували проєкти чергового „скандалу“, різкий дзвінок спрямував усі думки в інший бік. На сходах з'явилася довгонога постать учителя географії, Федора Павловича Нестоміна, або „pro domo sua“ — Фіки. Зо всього інститутського персоналу Фіка був найнещасливіший *souffre douleur* (предмет, щоб зривати злість).

Мав він мяку й добру вдачу, але ж усі добре знали, що він, хоч довгі роки вчителював, ніяк не звик до дівочого товариства, боявся інститутських жартів і незвичайно соромився дівочого глузування чи сміху. Саме тому ніколи не пропускали дівчата нагоди, щоб взяти Фіку „на мушку“.

Тож, ледве він зачинив за собою двері, як ціла кляса з перебільшеною чемністю вже присідала перед ним у глибокому поклоні, й тридцять шість дівочих голосів радісно викувало:

— Гратулюємо! Гратулюємо!

Була це стара штучка. Фіку звичайно кілька раз до року вітали чи з іменинами, чи з днем народин, щоб тільки викликати його сміховинне засоромлення. Бо ж звичайно йому червоніла

* Вийнятки з V. і VI. розділу споминів про кийвський інститут для дівчат-шляхтянок. — *Ред.*

лисина, брови під круглими окулярами лізли на чоло, обличчя ж червоніло так дуже, що очі аж заливало слізьми. Тоді він знімав свої окуляри в золотій оправі й дуже дбайливо протирав їх. Інститутки ж тишились, що тоді можна йому відповідати несотворені речі, бо ж Фіка отямиться й почне розуміти відповіді хіба що аж на третій лекції. Але ж, здається, найбільш чудернацьке було те, що в цього дитинно-соромливого чоловіка, що мав понад сорок літ і виплекав собі довжезну бороду, як біблійний пророк, — була дитяча вимова: він вимовляв „С“ замість „Ш“.

Тепер професор не встиг ще піднести догори брови, як несподівано для всіх із першої лавки виступила наперед Катря Витовська. Її обличчя було повне зворушення й гідности. Це одурило навіть товаришок. Але ж за хвилину по всіх лавках уже порскав стриманий сміх. Тим часом Катря виголошувала промову — імпровізацію. Вітала сердечно „нашого любого професора“ з вчорашнім „найурочистішим днем у житті кожної людини“.

— Дай вам Боже, Федоре Павловичу, щастя й довголітнього віку в оточенні милої й численної родини. І не тільки побачити, а й одружити дітей ваших, та й... дітей їхніх...

Хтось із останніх рядів потику, але ж зовсім виразно й чутно заспівав: — „Многая літа“, — як співалось у „табельні дні“, тобто дні свят царської родини.

У Фіки враз виступили сьози під окулярами, а стряпки волосся довкола лисини піднеслися вгору. Він певне відчув те, бо ж намагався лівою рукою пригладити залишки колишньої чуприни, а правою махав на Катрю.

— Що ви? Що бо ви, Панно Витовська?! Які діти? Яке одруження?

— Яке?... Таки ж ваше, Федоре Павловичу! — вдавала здивовання Катря. — Ми ж бо вже всі чули, що вчора ви зволили одружитись. І... такий ви недобрий, нам, що вас так люблять, навіть ні словечка не сказали наперед! Ми тому не встигли навіть букета приладити, як слід...

— Та, що ви? Тож — чисті вигадки. Запевняю вас, Mesdemoiselles — притискав обидві руки до грудей розгублений Фіка. — Таж слово чести...

Катря почервоніла.

— Ну, як же це можна говорити, Федоре Павловичу?! — з сумним докором промовила вона. — Ми так раділи тому, що, нарешті, ви знайшли своє щастя, а ви... ви й тепер ще загаюєте це перед нами. Хіба ж ми заслужили на таку поведінку? Правда, медам? — звернулася до подруг. — Не сподівалися ми, не сподівалися!...

Катрин голос тремтів щирими слізьми. В той мент її прийдешня кар'єра була цілком вирішена. Справді, скінчивши школу, вона стала прекрасною драматичною артисткою, а потім перейшла до опери й навіть співала в славнозвісній Мілянській „Скалі“.

Але Фіці було ближче до плачу, як Катрі.

— Mesdames, ну, навіщо ж так? Я не розумію... Я ж бо кажу вам, що таки й справді я ні в чому не повинен...

Тепер уже хтось не витримав і почувся незамаскований сміх. Із задньої лавки вирвалася виразна репліка:

— Одначе, яке лукавство!

Тоді Катря змінила тон. Вона вже почала, ніби якась старша тіточка, менторським тоном:

— Та чого ж, справді, тут бентежитись?...

Не знати, що ще говорила б була Катря, якби в тій хвилині не відчинилися двері й на порозі не з'явилася панна Оттилія.

А Фіка, зовсім приборканий, ще відмахувався руками. Він мовчки силкувався вмотитися за столом, на катедрі. Але, схвилюваний, не бачив, куди посуває величезний клясовий денник, і патичком від мапи — зачепив каламар. Одначе вхопив його, таж зате денник летів додолу, як птах, простягнувши крила.

Кілька вихованок метнулися помагати...

Добре, що панна Оттилія мала вдоволенний вигляд: її сукня лежала, як слід. А на обличчях інституток пробивалася така скромність, що вона в душі порівняла золотоволосу княжку Каратову з Гетовою Гретхен. А Фіка того дня поведився „тихше води, нижче трави“. Кого викликав — не писав у деннику менш, як 11,* навіть легковажній баронівній Келер-Жакомельській, що ніколи не могла знайти на мапі річку Волхов, бо ж відразу пригадувала при цьому „Царівну Волхову“, оперу „Садко“ й інші, непотрібні в той мент, але цікавіші від географії речі, що не мали з землезнанням нічого спільного.

Того дня Катря почувалася героїнею й була така опянена своїм імпровізованим виступом, що не чула, як учитель історії Володимир Зенонович звернувся до неї:

— А цю дату пригадає нам панна Витовська.

Але панна Витовська навіть не ворухнулась: вона вся потонула в надхнінню, бо писала під лавкою жартобливий вірш, що їй того дня дуже повівся.

Володимир Зенонович не хотів робити вихованкам якихнебудь прикрощів; навпаки, — де міг, раз-у-раз рятував їх із неприємних ситуацій. Взагалі був він людина гаянтна. Коли ж хтось не знав лекції, він не записував двійки, а викликав її кілька раз, аж поки лінива, чи неухажлива учениця відповідала поправно. З ліпшими ж своїми ученицями танцював він навіть мазурку на інститутських вечірках, дарма, що та мазурка не годилася з його не меншою, як у Фіки, бородою та кучерявою авреолею довкола блискучої лисини.

Учитель перевів погляд із Катрі на панну Оттилію: вона нічого не чула. Її думки вітали десь у недалекому прийдешньому, й уже втретє порола вона своє сьогоднішнє вишивання. Тоді професор вказав олівцем на її сусідку:

* Тоді записували оцінки відповідей у клясовім деннику. Число 11 — було доброю оцінкою.

— Царицю Катерину другу забив український козак у 1796-ім році... на фотелю, що був, властиво, польським престолом. Це зробив він із націон...

Професорів олівець упав і покотився по підлозі. Та й сам професор мало що не покотився за своїм олівцем.

— З-з-звідки в-в-ви це взяли?.. Хто це вам... — але професор нагло урвав, злякавшись, що Ноель може наговорити ще більших страхіть, або назвати особу, від кого почула такі злочинні речі.

Тим часом Ноель спокійно дивилася на професора й, відгадавши його недокінчений запит, відповідала:

— Так ми вчилися в школі, пане професоре...

Володимир Зенонович ледве помітно хитнув головою й потер собі лисину:

— Так, так... Я забув, що ви вчилися десь там... у Швайцарії, здається.

— Ні, пане професоре, у Франції... На Півдню.

— Умгу... На Півдню. Прованс... Прегарна сторона й люди, що мають у собі багато залишків колишнього римського кольориту. Так, так... Були ви в Арлі, в Німі? — професор відтягав увагу вихованок від сказаного, „затерав“ непорозуміння. — В Німі такий прегарний будинок музею, що зветься...

— *Maison carrée* („квадратовий дім“) — втішилася Ноель, почувши любі назви.

Тим часом професор пригадав Антонія Пія й пустився в подробности. Ситуація була врятована. Але ж, коли скінчилася лекція, що була останньою перед „масницею“ й балем, професор попрохав у клясової дами дозволу, щоб одна з вихованок допомгла йому поскладати в інспекторській кімнаті випозичені звідтіля книжки. Панна Оттилія охоче згодилася й уже покликала одну вихованку.

— Ні, ні, коли нема якихось перешкод, я попрохав би мадам-муазель Медину Челі. Ми вже раз складали ті самі книжки, то вона вже знає, як.

Це була свідома неправда, бо ще ніколи Ноель не була навіть у інспекторській світлиці, але не запротестувала, бо ж, зрештою, професор, що має стільки учениць та учнів, міг легко забути прізвища. Саме Володимир Зенонович був одночасно професором ще й у Духовній Академії та в університеті.

Коли професор переконався, що інспекторська кімната порожня, а двері щільно зачинені, в коридорі ж не чути ні голосів, ні кроків, — повернувся він до своєї учениці, тепер ніби помічниці.

— Панночко, я не забув ні вашого прізвища, ні того, що ви мені ніколи не помагали. Але мусів якось вас остерегти. Ніколи й нікому не говоріть і ніколи не повторяйте того, що ви сьогодні сказали мені в клясі.

Чуєте, панночко? Ніколи нічого подібного про російських царів, ані про „мотиви національні“. Дуже вас прошу пам'ятати, що ніякий російський цар не вмєр не своєю смертю,

крім одного Олександра II-го. Всі ж інші померли цілком природно, бо так говорить російська історія. Протиставитись цьому дуже небезпечно, і для вас, і... для всіх, вам близьких. Також буде добре, коли ви не забудете, що „мотиви національні“ вас цікавити не можуть.

Ноель бачила схвильовання професора, а проте не зовсім розуміла його слова: був це наказ, чи добра рада? А тому, хвильку поміркувавши, спитала:

— Пане професоре, а як же, наприклад, польське повстання, акція Мазепи, чи хоча б, скажім, смерть царя Павла?

— Дитино моя! — прошепотів професор. — Ви мене, бачу, не розумієте. — Я вам говорю: Бог із ним, із усім тим, що ви отсе згадуєте. Ми цього не знаємо. Ми й не хочемо знати. У Франції — то інша річ. Там можна знати й такими речами цікавитись. Також там може є багато цікавого й дечого іншого. Але, мила панночко, не забувайте ж, що тут — не Франція. І не забувайте цього не тільки тут, але й потім, поза стінами інституту. Бо ж, повторюю вам, як ваш учитель, багато ми не знаємо, не хочемо й... не можемо знати.

Ноель повернулася задумана до своєї „сепаратки“ в шпиталі. Дивна країна, і дивні в ній люди! Вони радять „не хотіти знати“! І це радять професори. Коли ж і знають, то вдають, що не знають... Ось уже майже рік, як вона в цій країні, а тим часом їй усе довкола незрозуміле й цілком чуже. Так сумно тут і шорстко. Тут ніби бояться виявити до когось ласкавість, приязнь, щирість. Тут у всьому шукають провини й намагаються все заборонити. Тут навіть вважають за трохи неслухні веселощі, безжурність, радощі... Це — по-тутешньому:

— „Нехарашо“.

— „Глупо“.

— „Радуеться, как дурак“!

— „Тільки обмежена людина задоволена з того, що має. Найліпше ж прямувати до того, що неясно собі уявляєш і чого, може, взагалі не можна досягнути“...

Ноель сперлася на вікно й дивилася на голі ще дерева в садку. Обривки думок, як обривки цинових хмар на небі, плили в її голові. Усміхнулася криво:

— І це — місяць лютий... Карнавальні дні!...

А „там“!... Там цвітуть солодко запашні мімози, вулиці повні гамору, сміху, жарту. Маски, походи серед пісень і сміху, сміху, сміху... На майданах вихряться „фарандоля“ й „ригдон“. Кожен, що принагідно опинився на майдані, може заточити в танці котрунебудь найближчу жінку, знайому, чи незнайому — може запросити й, очевидно, ніхто не буде ображатись, пиндючитись, робити драму, як тут роблять із усього... А далі прийде травень... Знову всюди — на майданах, на вулицях, в садках танці завітчанних трояндами дівчат... І це — щовечора! А перед тим — урочисті Марійські співи з костьолів, уривчасті акорди органів...

Служниця Катерина внесла обід — для Ноель і для сестри-

жалібниці. Розставляла на столі принесену страву й, не чекаючи запиту, розповідала свіжі новини, здобуті в „буфеті“.

— Полковник Унгер ходили сьогодні до їдальні й потім питалися панночок, чому мало їдять? Може недобре, а може несмачне? Панночки спершу ніяковіли, а потім сказали геть чисту правду: погане, говорять, несмачне...

Ноель глянула на принесений обід. У порцеляновій мисці, загорнені серветою й прикриті покришкою лежали „бліни“ — млинці. До них — розтоплене масло, сметана й кілька сухих, чорних вуджених рибок у темно-золотистій шкурці, що їх інститутки звали — „чортики“, або „капчұшки“. У вазі росіл, на півмиску — велетенські вареники з сиром. На заїдки — тістечко з битим, білковим кремом.

Ноель уже знала від „сестри“ Аліни Михайлівної про звичай їсти з млинцями всякі солоні рибні закуски й прохала Катерину принести бляшанку з кавяром. Як хворій, дозволяли їй „ліпше“ їсти, й привозити додаткову їжу з дому. Можна було мати всякі смачні ласощі, тільки не печені, чи зладжені вдома. З домашніх виробів дозволене було тільки варення...

Одночасно з сестрою вступив у pokій доктор, а за хвилину задзвонили й остроги полковника Унгера. Вони обидва часто сходилися з доктором у кімнаті Ноель. Полковник мав щоденно малу раду з директоркою в господарських справах. А мешкав він у іншому будинку, тож не оплачувалося йому йти додому, а потім знову вертатися „до служби“. А що він і доктор були земляки з „Дойч-фатерлянд“ й випадково мали ще й цілком однакові наймення — були обидва Артури Олександровичі, — то вони не пропускали нагоди, щоб щодня поговорити з півгодини в лікарні. До Ноель ставилися вони з симпатією, дарма, що вона була вихованка французької, а не німецької школи, бо все ж була це школа європейська, а до того ж Ноель говорила зовсім вправно по-німецьки. Тому й поводитися з нею, не як із вихованкою, а як зо знаймою.

— Що ж, панночко, смакують вам млинці? — питав чепурний полковник.

— Де там! — відповіла за Ноель сестра. Погляньте: он вона мастить хліб кавяром, а до млинців і не діткнеться: годі їй при звичаїтися до нашої їжі.

Лікар усміхнувся й запитав Ноель про здоров'я.

— Дякую, пане докторе. Нічого мені не болить. Все добре... Хіба що...

— Хіба що... трохи сумно? Чи так?... і закінчив: Was hat man dir, du armes Kind, getan!... („Що тобі, бідна ти дитино, вдіяли?“)* й розклав у повітрі руки.

— Нема що робити, „фройляйн“ Міньон, тільки одне: треба витривати. А як скінчите інститут...

— Та вийдете заміж, — жартівливо докинув полковник...

* Вірш Гете з пісні „Міньон“.

Але доктор похитав головою:

— Це було б найгірше. Коли б це дівчатко одружили тут із кимсь тутешнім, то тільки продовжалось би теперішнє непорозуміння. Чужинці ніколи не можуть щільно зійтися в подружжі.

— Хе-хе, докторе! А хіба Herr Doktor...

Розмова вже перейшла на німецьку мову, як це й звичайно бувало, коли розмовляли два російські урядовці інтелігенти.

— Так, Herr Oberst... Я був жонатий з росіячкою, що може була найліпшою жінкою в цілій Російській імперії, — зідхнув доктор. — А проте в багатьох, і навіть у дуже багатьох, питаннях ми ніколи не могли зрозуміти одно одного.

— Це мабуть „проклятіє воприси“? — сказав по-московськи полковник.

— Саме вони, — охоче відповів доктор. — Що для мене було ясне, як Боже сонце, те для неї було темніше від темряви. Mein Fräulein, — обернувся він до Ноель. — Ну, скажіть мені, якщо б ви були залежні тільки від себе самої, як ви почали б недільний день?

— Як годиться, пане докторе. Взяла б недільну одіж, пішла б до церкви.

Лікар ляснув себе рукою по коліні:

— Ото-то-тож бо й є! Da haben wir! — (От тут саме це маємо!). Це ж самозрозуміле для кожної нормальної дівчини. Але для тутешніх так само самозрозуміле, що в неділю треба спати до півдня, зрештою... як і в будні. Потім накинути на себе якесь „desabillé“, поснідати без апетиту й нарікати на нуди, а опісля лягти на канапу й нудитися далі, тільки вже з книжкою в руці і з песиком під боком. Така панюня не хоче навіть завдати собі труда, щоб одягтися. Де ж би вона вийшла на вулицю в неділю? А до церкви... Та це ж „банально“...

Полковник засміявся: — Що правда, то правда. Ви їх добре вистудіювали. Але, Mein Herr Doktor, я теж їх студіював, і мені здається, що хіба не в них, а... у вас.

Цебто як?

— Та хоч би так: тутешніх людей, усіх без винятку ніколи не слід „брати в серйоз“, як тут говориться, одначе слід удавати, що з ними цілком поважно числишся. Це чудова й випробувана тактика. В дійсності ж треба бачити у них одиниці, що всього, зрозумілого людині культурній, розуміти не можуть і... не мусять. Практично ж зовсім вистарчає, коли вони не протиставляться вашій волі, або при тому ще й хочуть її сповнити. Більш від них нічого не слід вимагати... Aber — gar nichts! (Але, рішуче нічого!).

Доктор глянув на Ноель, що уважно слухала. Потім перевів погляд на полковника:

— Herr Oberst, чи ви не гадаєте, що... ми могли б і менш критично ставитися до народу в присутності його представниці?...

Полковник знизав плечима:

— Фройляйн — представниця цього народу? Чи це ви, док-

торе, жартуєте? Таж ви самі звете її „фройляйн Міньон“, що сумує тут за „своїм“ краєм.

— Ну, все ж таки, десь там, в душі...

— В душі, Mein Lieber, в душі — фройляйн Міньон не менш їм чужа, як і ми, і не менш критикує їх, як ми. А я ще вам, фройляйн, додам від себе, — згадаєте колись моє слово: — „вони“ подбають про те, щоб вас якнайбільш відчужити. Москалі ніколи не можуть прийняти „за свого“ католика. — Він витяг годинник. Um Gottes Willen! Вже без чверти перша! — Підвівся й оглянув стіл із незідженим обідом. — І хто вправ би на думку давати дівчатам ці „капчушки“! Ну, хто ж, прошу вас, може їх проковтнути без доброї чарки горілки? Ні, буде цьому кінець! Від завтра сам укладаю меню. Нехай дівчата їдять як слід, то матимуть добрий настрій і успіхи в науці..

*

Щодня, коли дзвінок на вечірній чай сповіщав, що день праці вже скінчився, приходила до Ноель сестра Аліна. Сідали вони при столі й „по-родинному“, а не „по-інститутському“ пили чай, тобто вечеряли, розмовляли, переглядали книжки та заборонені в інституті часописи, що їх потиху посилав для Ноель з дому батько, часто й у великій скількості.

Молода сестричка з провінційальної й небагатої родини скінчила „червоно-хресний“ курс на те, щоб мати фах і заробіток. Ніде й ніколи не бувала вона, хіба у своїм містечку та в Києві, але й там нічого визначнішого не бачила й не пізнала. За ціле своє життя ще ні разу не була в опері. Бо ж у так званій „общині“ — тобто в інтернаті сестер режим був дуже суворий, подібний до монашого. Тому Аліна знала тільки свої лекції і практичні вправи, пильнувала німечних і трохи розумілася на кухарстві. Ввечері не можна було виходити з „общини“, а в день не було коли і вгору глянути. Коли Аліна скінчила курс, усміхнулося до неї щастя: вона дістала працю в інституті шляхтянок. Тут вона може, коли схоче, жити аж до старости, мати добру платню й бути „під рукою“ лікаря, — доброго й сердешного чоловіка. — До того ж і старша сестра Юлія Миколаївна мала ангельську душу, що теплом сповила молоду помічницю. Тому сестра Аліна почувалася в інститутському шпиталі зовсім щаслива. З нею симпатизували всі інститутки, що називали її ласкавим словом „котятко“. Дуже раділа Аліна ще й зо свого гарного ясноблакитного однострою, що був прикрашений червоним шовковим хрестом, та дуже їй лицював.

З часу, коли їй доручили доглядати zagrożену сухотами Ноель, сестра Аліна придбала ще й цікаву приятельку. Ріжниця між ними в віці була тільки 2—3 роки. Але Ноель бачила багато нового, цікавого, екзотичного. Що те все існує, того Аліна здебільша й не догадувалася. Тому сестричка нетерпляче очікувала вечора, як дитина приємної гри, щоб якнайшвидче бігти „пити

чай" до Ноель. Часами заходила до них Юлія Миколаївна, іноді приходила ще й „шпитальна дама“ — Настася Максимівна. Але обидві гостили недовго, бо старша сестра мала дуже багато щоденної праці. В дійсності вона кермувала цілим шпиталем і давала всьому лад. Настася ж Максимівна виховувала хворих інституток, тобто пильнувала, щоб дівчата й у недугі трималися доброго тону та добрих манєр. Вона звичайно ховалася до свого покою, як тільки скінчила обовязкові зайняття. Це не диво, бо її ніколи ніхто не зміняв: вона все своє життя, день-у-день, пильнувала хворих, а вже кінчався їй шостий десяток літ.

Таким чином сестрі Аліні й Ноель ніхто не перешкоджав сидіти „за часем“, хоча б і до світанку, бо ж сестра мала приходити до праці аж у 8 годині вранці, так як і Ноель — до своєї кляси...

І того вечора Аліна прийшла, як звичайно, але Ноель мовчала. В шпиталі вже знали про подію з чотками*, тільки ж, видима річ, ніхто ні словом не натякнув Ноель про те.

А втім, тут рішуче всі, навіть і служниця Катерина, були по Ноєлинім боці. Для них вона була „своя“, як член „шпитальної корпорації“, бо ж серед них і з ними жила. А також ще й тому, що всі тут були побожні й тепер обурювались на нахабність та богохульну дерзкість Витовської, яку не дуже любили за її здебільша іронічний тон, глузливі пісеньки та вірші, що їх вона охоче складала на чиюнебудь адресу. Прихильність до Ноель збільшалася ще й через те, що вона часто роздавала всякі ласощі, які раз-у-раз посиляли їй щедро з дому.

— Але ж ви сьогодні невеселі, — спробувала прорвати дошкульну мовчанку сестра Аліна. — Чи не маєте гарячки? А може б ви лягли, бо ж певне втомились?

Сестра сподівалася, що Ноель запротестує й щиро розповість, що саме сталось. Може навіть поплаче трохи й тоді заспокоїться. Та Ноель вхопилася за підсунену думку:

— Так, так, сестричко. Мені трохи болить голова й, певне, буде найліпше, якщо я враз положусь. Як засну, — то воно все й минеться.

Сестра взялася за ковдру, щоб постелити ліжко, та дівчина випередила її. Аліні залишилось тільки засвітити блакитну нічну лямпку (світити лямпадки перед образами святих в інституті забороняли). А Ноель, як і кожного вечора, зідхнула, згадавши теплі, темно червоні вогники монастирських лямпадок, що були розвішені скрізь. В спальнях, на стінах коло сходів перед статуєю Мадонни, перед образом Св. Антонія, Серця Ісусового — всюди жевріли ці вогники й немов стиха й нечутно проказували прегарні слова Боссюета:

* Коли Ноель молилася на чотках в учальні, її товаришка Катря Витовська вихопила їй з рук чотки, кинула на землю й хотіла потоптати їх ногою. Вражена тим Ноель в обороні своїх релігійних почувань вдарила Витовську в обличчя. В цій події товаришки станули по боці Катрі і донесли про все начальству. Ця подія описана в розділі, вміщенім у ч. 6—7. „Дзвонів“. — *Ред.*

— „Я сплю, але серце моє недрімне“.

Замкнулися за сестричкою скляні двері, за темнозеленою заслонкою. Шпитальна тиша огорнула Ноель. Але все ж таки здалеку долітало приглушене шарудіння: то служниця Катерина шарувала ванну. За хвилину замовк і той звук. „Такав“ тільки годинник. Механічне серце числило хвилини життя.

Ноель відтворила в пам'яті всі події сьогоднішнього дня, так, як вчили її робити це в монастирі: без роздратовання, спокійно, немов усе, що скоїлося, — торкалось не її, а іншої, чужої їй особи. Була вона винна, чи ні?

Але враз заклекотіло в серці: воно ще не охолело й годі було думати спокійно. Перед очима виринали колючі погляди ворожих товаришок, що без вагань враз зрадили її. Не мала Ноель великого жалю до Варі, бо ж та — взагалі дивачка. І ніхто не знав, чи вона й справді така дитина, наївна, як говорила мадам Рапне: „dans la lune“ (на місяці), чи тільки такою прикидалась. Варя знала, що її мусять тримати в інституті сім років, незалежно від її успіхів у інститутських науках. Вона не мала матері, а її батько — директор хлопчачої гімназії десь у середущій Росії, не хотів, щоб донька виростала тільки серед хлопців, бо ж Варя мала ще трьох братів. Тим то дав він її до ліпшого інституту,* і прохав лише виховати дівчину, поки вона виросте серед дівчат.

Варя це знала й тому не намагалася дуже набиратись мудрощів. Вірила, що „всі науки, — створені на муки“. Через те її відповіді в клясі здебільша були суцільною, довгонезабутньою анекдотом. Так, наприклад, вона дуже легко переселяла стародавніх греків із дорійських часів до історичних, а в Англії знайшла вона короля „Івана без посади“. На це порскнула ціла кляса сміхом, а професор запротестував:

— Та, Боже вас хорони, панно Шейковська! Це ж вам не кухар, а король, і найматись, чи брати якусь посаду, не потребував. Ви певне хотіли сказати — „без землі“?

Але й на такі поправки була Варя глуха: все, що вязалося з наукою, було їй байдуже. Коли ж взагалі признавала якусь книгу, то лише „Домбі і син“. Одначе читала її тільки від пятої до шостої години впообідді і закусувала пушисті дотепи Дікенса чоколядою. Варя не мала жадної приятельки, розмовляла ж широко тільки зо своїм щоденником. У ньому на першій сторінці було намальоване серце, поділене на більшу скількість клітинок. В кожній клітині вписала вона наймення тих, кого любила (в даний мент). Між іншими прізвищами були: Дікенс, Надсон, роман „Под душістою веткой сірені“, чоколяда „Міньон“ і кілька товаришок, як от Оля Хоменко та Дагмар Дегнер. Коли Варя починала сваритися, нпр. з Хоменківною, тоді розтиральцем ви-

* Найліпшим інститутом був „Смольний“ в Петербурзі; Київський же мав славу „першого по Смольному“.

тирала її наймення, а натомість вписувала наймення тієї товаришки, що з нею Хоменко найдужче ворогувала...

Така була Варя. Тож не диво, що вона стала донощицею й зрадила начальству приватні непорозуміння між подружками. Але інші...

За весь час, коли Ноель була в інституті, — не було ніколи такої сороміцької зради й донощицтва. Бо ж „зрадницю“, чи „донощицю“ карали інститутки вельми суворо. Били її часом дуже сильно мокрими рушниками. Переказували, що такі випадки траплялися дуже рідко, але ж іноді екзекуцію провадили аж до млости винуватої.

Чи ж так товаришки любили Катрю? Ні! Коли вона посварилася з Богдановою, то заїлодратували одна одну аж до плачу. Катря не могла втриматися від гострого жарту, чи глузливого дотепу на адресу кожної товаришки, й при кожній нагоді. Ті жарти були часом такі влучні й липливі, що прилипали на весь час побуту в школі. А тим часом вона бавила всіх тих, що їх сьогодні не таврували її глузування. Більшість же йшла за провідницею, верховодом, не для товариськості, а з отарного почування: що зробила одна, здебільша робили й всі інші. А от, Ноель майже ніколи не йшла за течією. Не ставилася вороже, але ж не зробила й кроку, щоб наблизитися до цілого загалу й стати такою, як він. Часто треба було чималої сміливості, щоб піти проти течії й зберегти свої індивідуальні погляди, особисту вдачу, окремішню думку. А до цього — інше виховання та інші життєві засади, незнання панівної московської мови, нарешті — релігійний світогляд — цілком відчужували її від того випадкового докільля, що в ньому опинилася з чужої волі. Тож була вона тут — таки цілком чужа. Ну, а чужинець — здебільша неприятель...

Так, чужа їм... Нехай. Але ж і вдома вона так само чужа, бо ж там верховодить мачуха. В цілому світі, що в ньому опинилася, вона — все чужа. Певне буде вона чужа й у тім житті, що до нього готувлять її. Ну, нехай буде й так, без „своїх“, без близьких, а навіть, може, й без „ближніх“... Але ж вона має місце, де почувасться „своєю“ і „вдома“ — у стіп Пресвятої Мадонни. І це на всьому світі: чи в Піренеях, чи тут, чи в Індохінах, скрізь у католицькому храмі почує вона такі самі, такі знайомі й такі повні ласки слова. Що більш — з кожної дзвіниці озветься до неї зрозумілий їй і дорогий голос Божий, який говорить їй, що вона „своя“ й „близька“ Отцю Небесному, бо Його вірна донька... І під склепіннями Його величних храмів завжди знайде вона і захист, і спокій...

Напружені нерви почали м'якшати. Тихе міркування огорнуло душу, мов нагрітий пух. Думки почали переходити в сонні марева. Зненацька побачила в уяві, що перед нею весь світ, — як безмежна рівнина. По ній зриваються вихори й крутять гарячим піском. Він засипає очі й підносить до неба темні стовпи куряви. Вона, Ноель, скаче на вороному, блискучому, як шовк,

коні в той широкий і каламутний світ. На ній — ясна зброя, а на грудях — вогненным пурпуром горить великий хрест. В лівій руці в неї — щит, а на ньому написані букви. Які? Вона дуже цікава знати, та вона не бачить і не може повернути в бігу щит так, щоб було видно написи на ньому...

Хто ж вона й куди поспішає? Але ж нагло здається їй, що це вже не вона, Ноель, а улюблений герой дитячих літ — лицар Сид-Кампеадор. Був він для неї й для її подруги Нієвес єдино можливий ідеал людини...

*

Лекцій у той день не було, тож Ноель могла залишитись у „себе“ аж до ранку наступного дня. Почувала полекшу, що не потребує бачити ні товаришок, ні клясових дам. Частину отриманих квітів віднесла до каплиці на вітвар, але ж букет був справді „царський“* і квіток вистачило ще на повну вазу, що її приготувала сестричка Аліна. Небували у цих шпитальних світлицях ніжні пахощі троянд наповнили кімнату Ноель. Від того ті стіни видавалися ще сумніші, ще суворіші й непривітніші, а великий покій нагадував не помешкання світської людини, тільки келію аскетичного монаха. Ноель загорнулась у мяку, пушисту намітку, підійшла до полиці й простягла руку по томик Гонгори — „Поліфем і Галятея“.

Вірші цього автора були б якнайсуворіше викляті в інституті, якби хтось міг їх прочитати. Читаючи кожну друковану сторінку тільки „з других рук“, — провірену й процenzуровану, мала Ноель раз-у-раз таке почуття, ніби її примушують їсти з тарілки, що з неї вже хтось їв перед нею. Тому намагалась обійти цей нестерпний звичай. Але на те був тільки такий спосіб: читати в мові, що її в інституті не знають. З таких мов була дуже добра еспанська, чомусь надто екзотична для цієї країни.

Вдома Ноель знайшла в батьковій бібліотеці кілька старих авторів і з дозволу тата привезла їх до інституту. Тому на її полицях стояли всуміш такі різні автори, як Св. Тереса, Гонгора, Сервантес і два томики Кальдерона.

Тільки „Exercices“ Св. Ігнатія Льюолі конфіскувало інститутське начальство. Не тому, що вважали їх за надто невідповідні для вісімнадцятилітньої дівчини, а тому, що імя Ігнатія Льюолі, як і само слово „сзуїти“, викликали правдиву паніку в кожній схизматичській душі.

— „En numero son mis bienes a mis males“. („Однаково великі й мої радощі, і мій сум“) — Повний прикрас та фіоритур, як мавританський орнамент, вщерть кований стиль Гонгори, палкі слова про невідоме кохання, переплетені з так само сильними словами про невідому смерть, — притягали Ноель і пере-

* По інститутським балі, що на ньому була присутня цариця з високими державними достойниками, дістала Ноель від російського престолонаслідника архикнязя Романова букет квітів, що описане в розділі, вміщенім в ч. 6—7. „Дзвонів“ — *Ред.*

носили її думку в казковий світ, колись наповнений шляхетними лицарями та прегарними дамами. У світ, де не було нічого низького, дрібного, негарного. Читала ті вірші й вірила, що те „справжнє“ має дійсно бути таке, і що напевне воно прийде, коли б тільки покинути ці сумні стіни! Бо тільки там, поза інститутом, можливе життя, справжнє, гарне, а не ця його пародія, що гнітить і чавить, як страхітлива нічна мара.

— „En numero son mis bienes a mis males“...

І Ноель готовилася там, у житті, пізнати велику, безмежну радість. Будь-що-будь, бодай і за ціну пропорціонально великого страждання...

Хтось постукав у двері.

— Andal (Увійдіть!) — відірвавшись від книжки, автоматично кинула тією ж мовою Ноель, але схаменулась і враз додала:

— Entrez! (Входьте!)

Двері помалу відхилились. На порозі стояла засоромлена й збентежена Катря. Ноель відсунула книжку. Співаючі ритми, повні сонця й блакитних тіней, відлетіли в далекі країни.

— Пробач мені...

Ноель знизала плечима:

— Піди висповідайся, я ж не маю чого про це з тобою говорити.

Можливо, що Катря не прийняла б цієї ради й розмова довела б до нової сварки, чи скандалу. Таж саме в тій хвилі до покою увійшла нова гостя. Була це „гардеробна дама“, Софія Іванівна.

— Не перешкоджатиму?... Хотілось послухати, як минув вчорашній бал. Чи подобались високим гостям наші костюми?

Софія Іванівна ніколи не показувалася між людьми: вона соромилася за своє покалічене, відразливе обличчя. Інститутки розповідали про це фантастичні історії. Але Ноель знала правду від Юлії Миколаївної, бо з нею приятелювала „гардеробна“.

Колись... молода красуня, багата і з доброго роду Софія Іванівна вийшла заміж із любови й була така щаслива, що їх родинне щастя стало приказкою у знайомих. Але у Софії Іванівної був ще один брат, може й не так аморальна, як легкодушна людина, старосвітський типовий російський „дворянин в фуражкє с красним околишем“* гуляка, картяр, бабій. Видима річ, служив у війську, як старшина одного з ліпших петербурзьких полків. Одного разу програв він таку велику суму, що сестра, соромлячись за нього перед чужими людьми й перед чоловіком, потайки віддала братові все своє майно, всякі дорогоцінності, щоб тільки не дійшло до скандалу, бо його „Коля перенести не міг“ і постановив застрілитись. Дарунок сестри прийняв брат також потайки, нікому про те й не заікнувшись.

* Московські шляхтичі „дворяни“ могли одягати власний однострій; його частиною був кашкет із червоним обводом.

Таж його коханка, циганка з кабаретного хору, довідавшись, що поміч прийшла „від жінки“, напосілась, щоб коханець конче їй ту жінку показав. Вона не була цікава знати, хто та жінка, тільки хотіла її бодай здалеку побачити. А коли побачила красуню, вивідала її адресу й, не розбираючи сути справи, бризнула Софії Іванівній в обличчя пляшку сірчаної кислоти. Ні в чім не повинна жінка ледве витримала те, але ж по довгій недузї залишилася жива. Таж чоловік її, побачивши відразливе жінчине обличчя, піддався розпуці й застрілювався. Брат Коля з сорому втік із Петербургу кудись на Кавказ, де не знали тієї „поганої історії“. Софія Іванівна, мов той старозавітний Йов, залишилась одна на світі, опоганена, втративши кривних і близьких, зовсім убога й безпорадна, бо ж ніколи не потребувала вміти щонебудь робити. Таж знайшлися деякі впливові знайомі, що допомогли їй дістати посаду в інституті в Києві, де вона й залишилася доживотною як „гардеробна дама“. Двадцять років колишня гарна дама „зо світу“ берегла інститутських сорочок та попередниць і не виходила нікуди, хіба до церкви та шпиталю, де мала безмежно добру приятельку, Юлію Миколаївну, що мабуть так само ховала за цими стінами якусь життєву трагедію.

Тепер Софія Іванівна мала ще нову приятельку — Ноель, що їй нагадувала колишніх милих черниць — бо була завжди ласкава і нічим ніколи не хвилювалась.

— От у кого... „en numero son los bienes e los males“ — промайнуло в думці Ноель.

Катря завзято й з блискучими дотепами розповідала про бальта була вдоволена, що неприємно почата розмова сама наладналася, а Ноель говорить із нею, як і давніш. Ноель же тим часом вибрала найкращі троянди, звязала їх золотим шнурочком і з думкою: — „Так от чому вони не вмістилися на вітарі!“ — подала їх Софії Іванівній. — Боже! Як давно, давно ніхто не давав мені квіток! — промовила вона збентежено й на її очах заблищали сльози на спогад про давньоминуле. Схилилася, щоб поцілувати Ноель, але пригадала собі відразливий вигляд свого обличчя й затримала свій рух. Ноель зрозуміла це і міцно стисла Софію Іванівну в своїй обіймах та щиро її поцілувала в її червоні страшні близни.

